Kohti erilaisia alueita - alueiden vetovoimaprofiilit tulevaisuudessa

Kirjoittaja: tutkimusjohtaja Tuomas Kuhmonen,
Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

Kohti erilaisia alueita - alueiden vetovoimaprofiilit tulevaisuudessa

ETELÄ- JA KESKI-EUROOPASSA maaseutu profiloituu vahvasti vuoristoalueiden, matkailun ja maataloustuotannon sijaintialueeksi, jota monilla alueilla jäsentävät suurehkot kylät – vuosisataiset markkinapaikat. Suomen maaseutu saattaa siinä katsannossa näyttää melko samanlaiselta: melko tasaista metsämaata, rannikkoseuduilla peltoja, idässä järviä, pohjoisessa jokunen tunturi ja loputonta korpimaata.

Myös Suomen maaseutualueiden lähimenneisyyden kehityshistoria on melko samanlainen. Alkutuotannon työpaikkamenetystä ei ole kyetty korvaamaan muiden toimialojen uusilla työpaikoilla, nuoret muuttavat opiskelemaan keskuksiin ja elinvoima on vahvasti kytköksissä yrittäjyyteen, valtioon ja kuntaan. Monen maaseutukunnan asukasluku on puolittunut sodan jälkeen. Asuminen on kuitenkin väljentynyt, eikä asuntoja ole kovin paljon tyhjillään. Lähitulevaisuudessa maaseudulla vapautuu runsaasti edullisia asuntoja. Samalla siirtyminen öljytaloudesta biotalouteen jäsentää maaseudun yhteiskunnallista roolia uudelleen.

Vaikka maaseutuun liittyy monia yhteisiä piirteitä, se on samalla tavalla ”paikkojen saaristoa” kuin kaupungitkin. Maaseutupolitiikka on paikkojen politiikkaa, mikä erottaa sen muun muassa aluekokonaisuuksien politiikasta eli aluepolitiikasta. Mutta miten maaseudun erilaiset paikat tulisi hahmottaa? Millä tasolla niillä on universaaleja vahvuuksia kehittämisen perustaksi? Mitä vahvuudet ovat ja miten niitä voisi hyödyntää? Näitä kysymyksiä tarkastellaan kahden kyselytutkimuksen pohjalta: Maaseutu 2014 -barometri ja nuorten tulevaisuuskuvia koskeva tutkimus (Kuhmonen, T, Luoto, L. & Turunen, J. 2014. Nuorten tulevaisuuskuvat maaseudun kehittämistyön lähtökohtana, Tutu-julkaisuja 2/2014. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto).

Alueiden vetovoimatekijät vuoden 2014 maaseutubarometrissa ja nuorten unelmatulevaisuuksissa

ALUEEN ASUKKAIDEN koettu hyvinvointi on vahva mittari sen vahvuuksille ja heikkouksille. Maaseutu 2014 -barometrissä kysyttiin erilaisilla alueilla asuvilta ihmisiltä, miten hyvän elämän elementit toteutuvat. Tuloksista voidaan jalostaa erilaisten alueiden profiilit (kuvio 1). Barometrin sisältämistä asioista mahdollisuus luonnosta nauttimiseen oli maaseudun selvin vahvuus suhteessa kaupunkeihin. Myös mahdollisuus kestävään elämäntapaan ja stressittömään arkielämään olivat maaseudulla selvästi yleisempiä kuin kaupungeissa, vaikka niiden toteutumisaste olikin muita vahvuuksia alhaisemmalla tasolla. Muita maaseudun vahvuuksia olivat mahdollisuus itsensä toteuttamiseen, oman osaamisen ja taitojen hyödyntämiseen, vapauteen, oikeudenmukaisuuteen ja mielekkääseen työhön. *Kokemusperusteisen itsearvioinnin perusteella maaseudun vahvuudet liittyvät siten usein elämän sisältö- ja merkitystekijöihin.*

Maaseudun selvästi suurin heikkous suhteessa kaupunkeihin oli palveluiden vaikea saatavuus. Myös perusrakenteen (infrastruktuurin eli teiden, tietoliikenteen yms.) heikko toimivuus ja harrastusmahdollisuuksien rajallisuus koettiin maaseudulla selvinä heikkouksina. Haja-asutusalueet koettiin enemmän virikkeitä ja vaihtelua tarjoavaksi elinympäristöksi kuin pikkukaupungit tai maaseudun taajamat, mutta tyytyväisimpiä asiaan oltiin isoissa kaupungeissa. Samantyyppinen asetelma koski elämään sisältyvää jännitystä ja riskejä. Maaseudun heikkoudet liittyvät vahvasti valtion, kuntien ja kolmannen sektorin toimintaan. *Kokemusperusteisen itsearvioinnin perusteella maaseudun heikkoudet liittyvät siten usein elämän puitetekijöihin.*

Useissa tekijöissä alueiden välillä ei ollut juurikaan eroa koetussa hyvän elämän elementtien toteutumisessa. Henkinen terveys, turvallisuuden tunne ja mahdollisuus vaikuttaa arjen sujumiseen toteutuivat melko hyvin kaikilla alueilla. Myös fyysiseen terveyteen ja arvostuksen saamiseen toisilta ihmisiltä oltiin melko tyytyväisiä kaikilla alueilla. Riittävä taloudellinen toimeentulo toteutui näitä heikommin, mutta siinäkään alueiden välillä ei ollut juuri lainkaan eroja. *Kokemusperusteisen itsearvioinnin perusteella maaseutu- ja kaupunkialueet eivät eroa toisistaan ihmisten toimintakykyyn liittyvissä tekijöissä.*

Tuloksiin on toki vaikuttanut historiallinen valikoitumisprosessi, jonka seurauksena ihmisten vaatimustasot ja arviointiperusteet voivat olla erilaisia eri alueilla. Toisaalta hyviksi koetut asiat sitovat ja vetävät ihmisiä tietynlaisille alueille, jolloin kokemus asian hyvästä tilasta on vahva vaikutin valintojen taustalla. Jos asiaan ollaan tyytyväisiä, se ei ole syy muuttaa pois maaseudulta ja se voi olla muillekin syy muuttaa maaseudulle.

Kuvio 1. Erilaisilla alueilla asuvien koettu hyvinvointi: miten hyvin hyvän elämän elementit toteutuvat (n= 1585; muokattu Maaseutu 2014 -barometrin tuloksista).

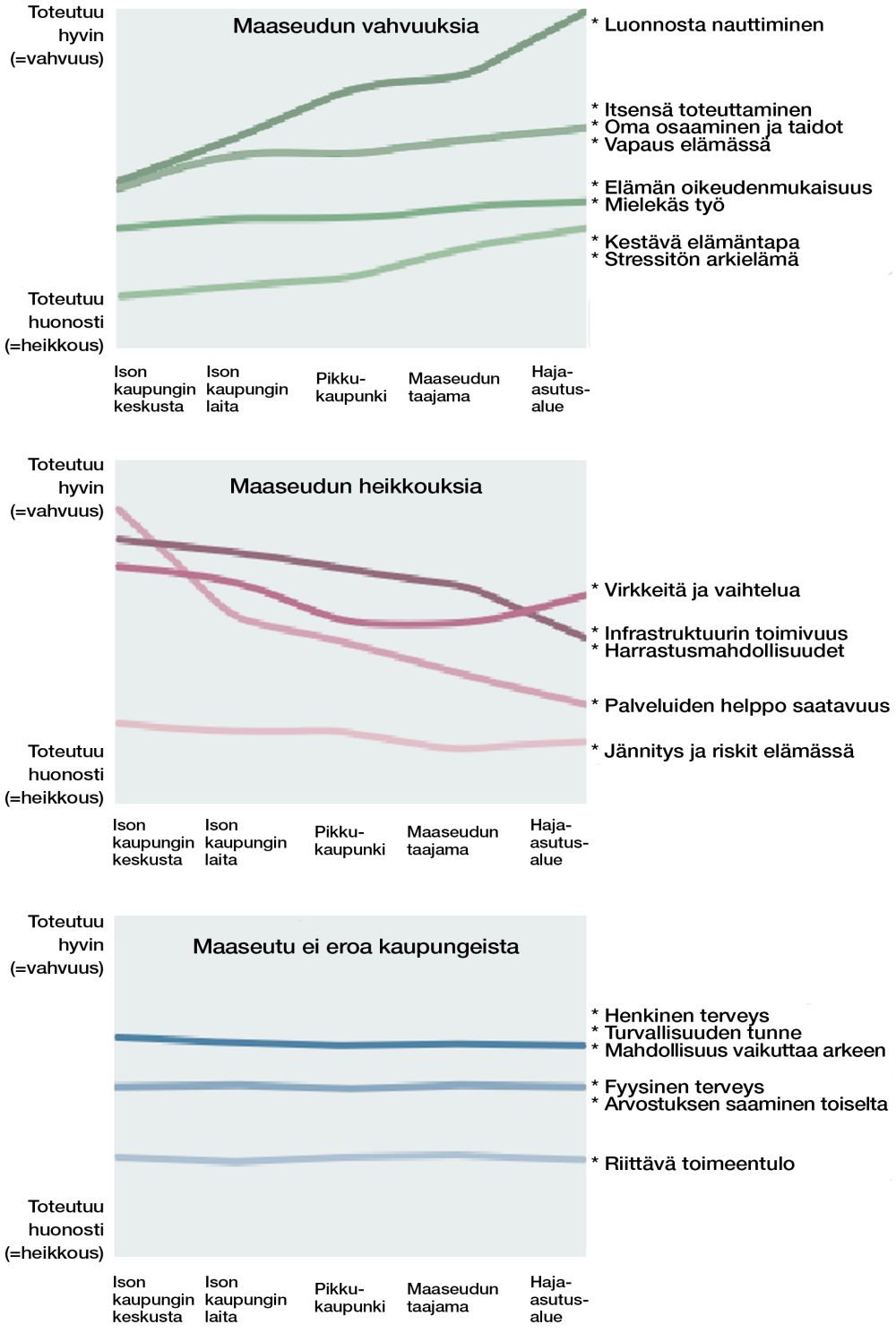

On mielenkiintoista verrata barometrin tuloksia nuorten maaseutuun kiinnittyviin tulevaisuuskuviin. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen hankkeessa (Kuhmonen ym. 2014) iältään 18–30-vuotiaat nuoret hahmottelivat oman unelmatulevaisuutensa toimeentulo-, asumis- ja elämäntapareseptien sisällöt. Kysymys koski maaseutua, mutta monet nuoret kuvasivat myös kaupunkiin sijoittuvaa tulevaisuutta. Lopuksi nuoret sijoittivat unelmansa keskus-syrjäseutujatkumolle. Nuorten unelmatulevaisuudet sisältävät osin kokemusperäistä ja osin mielikuvapohjaista tietoa tekijöistä, jotka eri alueilla koetaan houkutteleviksi elämänsisällöiksi.

Kaupunkeihin sijoitettuja unelmatulevaisuuksia erilaistivat muista alueista toimeentuloreseptin määrittelemättömyys (kuvio 2). Toimeentulotavan määrittelemättömyys kuvastaa vaihtoehtojen runsautta. Sama pätee elämäntapareseptiin: runsas harrastusmahdollisuuksien tarjonta mahdollistaa monenlaiset valinnat, eikä niitä määritetty kovin tarkasti. Sen sijaan asumisresepti oli kaupunkitulevaisuuksissa tarkoin määritetty sekä asunnon tyypin (tiivis asuminen) että sen ominaisuuksien osalta (pieni). *Kaupunkien vetovoimatekijöiksi profiloituvat tiivis ja vaivaton asuminen sekä monipuoliset toimeentulo- ja elämäntapavaihtoehdot. Kaupungeissa on valinnanvapautta.*

Kaupunkien läheiselle maaseudulle sijoitettuja unelmatulevaisuuksia erilaistivat muista alueista toimeentuloreseptin osalta kulttuuriin ja perinteisiin tai lapsiin liittyvä työ sekä monipaikkaisuus (pendelöinti). Asumisreseptissä erityistä oli yksityisyys ja luonnonläheisyys: naapureiden tulisi olla riittävän kaukana ja asunnon lähellä järveä. Elämäntapareseptit olivat eri alueista kaikkein monipuolisimpia ja sisälsivät monenlaista puuhastelua autojen ja muiden koneiden, kotitöiden ja puutarhan parissa. Myös vapaus ja yksinolo olivat näillä alueilla tärkeitä. *Kaupunkien läheisen maaseudun vetovoimatekijöiksi profiloituivat monipaikkaisuus (työssäkäynti) ja monipuolinen puuhastelu omassa rauhassa luonnon helmassa. Kaupunkien läheisellä maaseudulla on oma reviiri.*

Maaseudun keskusten (kirkonkylien ja kylien) toimeentuloreseptiä profiloi työ pienessä paikassa tai pienessä yksikössä. Asumisreseptissä korostuivat läheisyys ja yhteisöllisyys: naapureiden haluttiin olevan riittävän lähellä. Elämäntapareseptissä erityistä oli turvallisuus, osallistumis- ja vaikutusmahdollisuus sekä yhteisöllisyys. *Maaseudun keskusten vetovoimatekijöiksi profiloituivat pienuus ja yhteisöllisyys. Maaseudun keskuksissa on läheisyyden ekonomiaa.*

Syvän maaseudun toimeentuloreseptissä erityistä oli toimeentulon hankkiminen yrittäjänä, kahden työn yhdistelmällä ja kestävyys huomioiden. Asumisreseptissä unelmoitiin muita alueita useammin saaressa asumisesta sekä kesämökkimäisestä tai huvilamaisesta asunnosta, maatila-asunnosta tai puutalossa asumisesta. Elämäntapareseptissä korostuivat eräily sekä olemisen ja tekemisen vapaus; myös osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet olivat tärkeä osa unelmatulevaisuutta. *Syvän maaseudun vetovoimatekijöiksi profiloituivat yrittäjyys, luontoon liittyvä asuminen ja vapaus. Syvällä maaseudulla on omaehtoisuutta.*

Kuvio 2. Erilaisia alueita profiloivat nuorten unelmatulevaisuuksien sisällöt

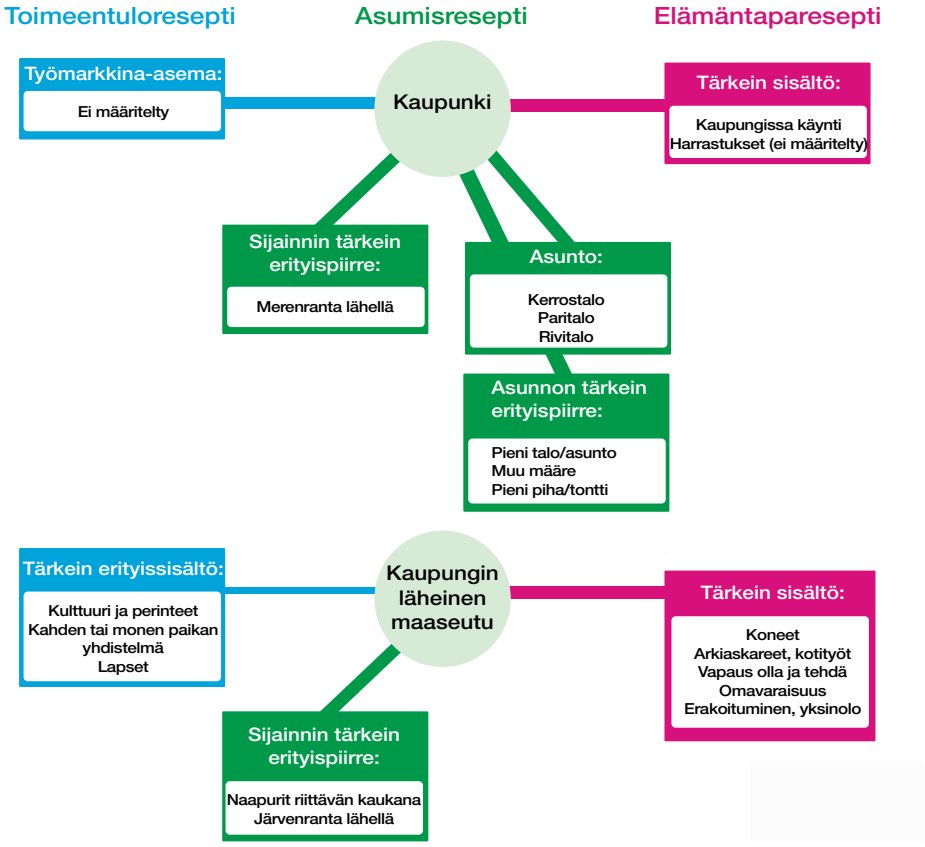

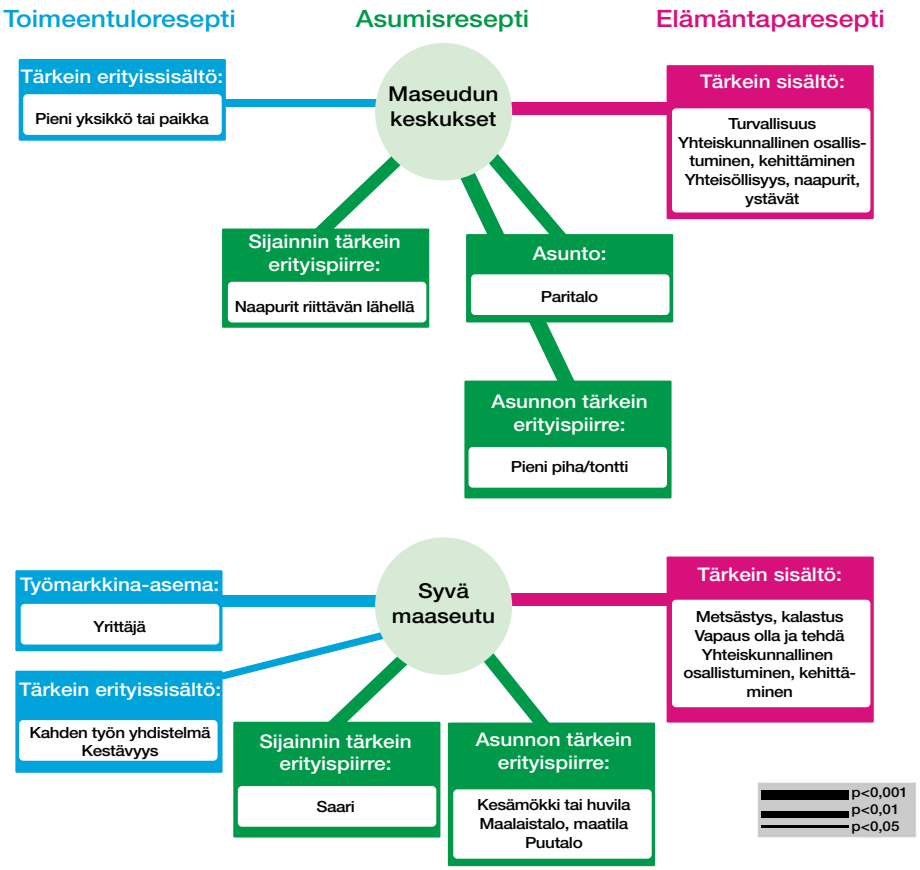

Kohti vetovoimatekijöiden hyödyntämistä

SEKÄ MAASEUTU 2014 -BAROMETRI että nuorten tulevaisuuskuvat osoittivat, että maaseudun tilanne ei ole huono. Erilaisilla maaseutualueilla on erilaisia vetovoimatekijöitä. Jos kuvaa tarkennettaisiin aluetyypeistä paikkoihin, vetovoimatekijöiden moninaisuus kasvaisi entisestään.

Mutta miten vetovoimatekijöitä olisi viisasta hyödyntää? Kuntien palvelutarjonnassa korostuu tasapuolisuus, syrjimättömyys ja verovaroilla toimittaessa myös varovaisuus. Valikoiva elinkeino- tai elinvoimapolitiikka on demokratiaperinteen sitomille toimijoille vaikea ala. Kuntien profiloituminen tiettyjen toimeentulo-, asumis- ja elämäntapareseptien tyyssijoiksi onkin ollut melko laimeaa.

Voisivatko kunnat tai kylät vastata nykyistä selvemmin tiettyihin resepteihin? Erilaisia ihmisiä puhuttelevat kuitenkin eri asiat ja niihin voisi tarjota nykyistä selvempiä vastineita. Mikä kunta määrittelee itsensä Suomen kartalle seuraavasti: ”Meillä voit toteuttaa seuraavia reseptejä: etätyö, perusduunari, hoivaaja, yhteisöasuja, punainen tupa ja perunamaa, hevoshullu, luontoliikkuja, käsityöläinen, eräilijä ja erakkoeläjä”? Kunta olisi aidosti erikoistunut juuri noiden sisältöjen mahdollistamiseen.

Tulevaisuutta tekemään vai odottelemaan?

MONI MAASEUTUKUNTA taistelee barometrin paljastamien heikkouksien syventymistä vastaan. Yhteyksiä, palveluita ja harrastusmahdollisuuksia yritetään pitää yllä kaikin keinoin. Ajattelu on edelleen kiinni vanhassa asukasmäärään kiinnittyvässä kunta- ja aluesuunnitteluperinteessä. Monen maaseutukunnan väkimäärä on puolittunut muutamassa vuosikymmenessä. Asukkaiden koettu hyvinvointi on silti hyvä ja maaseudun vahvuudet puhuttelevat myös nuoria monipuolisesti. Pitäisikö ”maailmanmallia” muuttaa niin, että maaseudulla asuu kulloinkin mahdollinen väkimäärä ja elinvoima lepää sen toiminnan varassa? Jos *puitetekijät* pidetään ihmisten tasavertaisen *toimintakyvyn* turvaavalla tasolla, maaseudulla voitaisiin keskittyä elämän *sisältöjen ja merkitysten* eli vahvuuksien hyödyntämiseen (kuvio 1). Puitetekijöiden ylläpito edellyttää yhteiskunnallista tahtotilaa ja barometrin mukaan ihmisten toimintakyvyssä ei ole nykyisin eroa kaupunkeihin verrattuna.

Taulukkoon 1 on koottu esimerkinomaisesti erilaisia toimenpiteitä, joilla erilaisten maaseutualueiden vetovoimatekijöitä voitaisiin vahvistaa. Vetovoimatekijät perustuvat nuorten unelmatulevaisuuksiin. Ne tarjoavat hyvät suuntimat kohti vahvuusperusteisia tulevaisuuksia. Jotta erilaiset maaseutualueet voisivat vastata nykyistä paremmin nuorten unelmiin, yhteiskuntatoimijoiden (valtion ja kuntien) tulisi profiloitua erilaisten toimeentulo-, asumis- ja elämäntapareseptien mahdollistajiksi.

Mahdollistaminen tapahtuu esimerkiksi toimintamahdollisuuksien (vähäinen sääntely), asumis- ja rakentamismahdollisuuksien (mahdollistava kaavoitus) sekä osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien (toimiva lähidemokratia) turvaamisella maaseudun erilaisissa paikoissa. Koko yhteiskunnan toimintaa tulisi muuttaa tulevaisuusorientoituneemmaksi. Esimerkiksi maaseudulla asuminen mainitaan nykyään ympäristö- ja kustannusrasitteeksi. Lähitulevaisuudessa maaseudun asunnot lämpiävät kuitenkin bioenergialla ja liikenteessä käytetään biopolttoaineita, jolloin hajautunut yhdyskuntarakenne ei ole ympäristörasite. Yhteiskunta panostaa keskusten perusrakenteeseen ja maaseutuasuja maksaa tiensä, sähkönsä ja vetensä itse.

Monet maaseutuun liittyvät mielikuvat ja sille kaavaillut roolit ovatkin menneestä maailmasta. Niitä värittävät poliittiset, ideologiset tai uskomukselliset maailmanmallit. Maaseudun toimijoiden on määriteltävä yhteiskunnallinen asemansa, tulevaisuutensa, tahtotilansa ja kehittämistarpeensa itse ja nykyistä tarkemmin. Se on maaseudun lähitulevaisuuden suurin haaste.

Taulukko 1. Erilaisten maaseutualueiden vetovoimatekijät nuorten tulevaisuuskuvissa ja esimerkkejä käyttökelpoisista kehittämiskeinoista niiden vahvistamiseksi.

MAASEUTUALUEET JA VETOVOIMATEKIJÄT	KÄYTTÖKELPOISIA KEHITTÄMISKEINOJA
Kaupunkien läheinen maaseutu	
Työssäkäyntimahdollisuus keskuksessa (TR)	Tiestön kunto, julkinen liikenne, autoilun kustannukset
Isoja (ranta)tontteja hajallaan (AR)	Isoja tontteja kaavoitetaan hajalleen
Monipuolinen puuhastelu kotona/tontilla (ER)	Isot tontit, vähäinen sääntely, kolmas sektori
Maaseudun taajamat (kirkonkylät ja kylät)	
Työ pienessä yhteisössä ja yksikössä (TR)	Pienten kuntien säilyminen, pienyritysten tukeminen
Yhteisöllinen, melko tiivis asuminen (AR)	Asuntomarkkinat, rakentamismahdollisuudet uustuotannossa
Osallistuminen ja turvallisuus (ER)	Lähidemokratia, kolmas sektori, peruspalvelut
Syvä maaseutu	
Monitoimisuutta ja yrittäjyyttä (TR)	Yrittäjyyden edistäminen, elinkeinopolitiikka, koulutus
Puutalo, maatalo tai mökki (AR)	Monimuotoisen ja vapaan rakentamisen turvaaminen
Osallistuminen, eräily ja vapaus (ER)	Lähidemokratia, kolmas sektori, vähäinen säätely

TR = Toimeentuloresepti
AR = Asumisresepti
ER = Elämäntaparesepti